

TESIS DOCTORALS A MALLORCA EN EL SIGLE XVIII

A. CONTRERAS, B. BESTARD

(Palma)

La facultat de medicina de la Universitat de Mallorca, creada cap a les darreries del segle XVII, va concedir un significatiu nombre de doctorats. Fora de les respectives i corresponents anotacions en el *Llibre de Graus* de la Universitat, ens han arribat alguns testimonis materials de l'activitat que desenvoluparen els doctorants. De vegades, el sol testimoni extrauniversitari que posseïm són les anotacions a un dietari de l'època¹, les notificacions que enviaven per comunicar l'acte públic de la graduació², o una referència bibliogràfica³. Però els testimonis més interessants i el que ens proporcionen una informació més precisa de la realitat intel·lectual dels nostres metges del segle XVIII són els exemplars de les tesis doctorals que fins avui s'han conservat.

El propòsit de la present comunicació és presentar les ressenyes bibliogràfiques dels exemplars de tesis doctorals de medicina que hem pogut localitzar, bé per haver-les pogut estudiar materialment o bé a través de referències bibliogràfiques. La majoria, excepte el primer, es feren a la institució universitària de medicina de Palma. Hem complementat les respectives fitxes amb un resum de la trajectòria universitària dels seus redactors per millor centrar-los en el món acadèmic.

Hem pogut localitzar un nombre relativament escàs de tesis si les comparam amb el volum total de les tesis que es llegiren a Ciutat.

La seva presentació a la comunitat científica pot aportar elements d'informació sobre el món mèdic i la seva relació amb la universitat. Ja que només algunes de les tesis apareixen en els repertoris corrents de bibliografia, proporcionam la corresponent ressenya bibliogràfica.

Un dels aspectes del seu interès resideix en el fet que constitueixen un dels tipus de literatura científica més representativa de la nostra comunitat mèdica de temps passat. Són, pel que fa a la sociologia mèdica, una valuosa font pel coneixement de com eren, en realitat, els actes de concessió de graus i de les cerimònies i circumstàncies que envoltaven aquest fet.

Per altra banda, les idees mèdiques que reflecteixen són un dels testimonis més vertaders del que la ciència mèdica de la universitat mallorquina del segle XVIII va

esser capaç de produir. El seu estudi és, sens dubte, decisiu per explicar-nos el que va esser l'activitat docent de la facultat de medicina de Mallorca. En aquest sentit, són un dels nuclis literaris que més poden aportar al coneixement del nostre passat mèdic. Són, en una paraula, una de les peces claus per arribar a conèixer com era i quina qualitat tenia la formació intel·lectual dels metges formats a les aules mèdiques de Mallorca en el mil set-cents.

Els graus universitaris a la facultat de medicina de Mallorca

A la facultat de medicina de la universitat mallorquina, de manera semblant a les altres universitats, s'hi concedien tres tipus de graus: batxiller, llicenciat i doctor. L'accés a qualsevol d'aquests graus estava regulat a les *Constituciones, Estatutos y Privilegios de la Universitat Luliana del Reino de Mallorca*, que estipulaven les proves i el ritual que havien de dur-se a terme per accedir als distints nivells. Varen esser promulgades l'any 1697 pel rei Carles II.⁴

Per poder-se matricular a la facultat de medicina, els aspirants havien d'haver-se examinat i aprovat d'arts i filosofia pels examinadors de la universitat de Palma. Durant tres anys complerts cursaven les matèries oportunes i practicaven la medicina un any. A partir d'aquí, podien optar als distints graus universitaris.⁵

En el *Título XIV. De los grados de Bachillerato Licenciatura y doctorato en General*, hi trobam descrita la manera de conferir-se els graus de batxillerat, llicenciatura i doctorat a totes les facultats, excepte la de lleis.⁶

Els estatuts precisen el moment del dia que s'ha de fer l'exercici públic: *despues del mediodía*. A la majoria de les tesis localitzades materialment, hem pogut constatar que el moment que es determina per la cerimònia és sempre l'horabaixa. Això obeeix el fet que les classes es feien preferentment el dematí i l'horabaixa els mestres solien quedar lliures⁷ per dedicar-se a altres feines.

El lloc que veim sempre designat per a l'acte públic és l'Església de Sant Francesc d'Assís de Palma, encara que tenim coneixement d'altres temples, com per exemple l'Església de la Consolació, que es trobava a la plaça del Quadrado, o a la de Santa Magdalena, on també s'hi realitzaven actes de doctorat. Això ens fa pensar que hi devia haver una certa "especialització" per part de determinades esglésies ja que eren el lloc escollit per fer-hi els doctorats de certes facultats. Una reunió dels claustres de les diferents facultats havia adoptat la decisió que determinades cerimònies universitàries tenguessin lloc a certes esglésies, mentre es construïa l'aula magna per millorar el lluïment de l'acte i perquè els pares, parents i amics del graduat, poguessin presenciar-les.⁸

Una referència a un doctorat en cirurgia, fet l'any 1787, esmentat en el dietari del d. Fiol, assenyala l'Església de la Mercè com a lloc per dur-hi a terme la cerimònia.⁹ Aquest fet, que tenia lloc en una època d'acusada tibantor entre els metges i els cirurgians, en el moment que aquests darrers tractaven de millorar i afermar la seva posició socio-científica, és prou significatiu d'aquest enfrontament. Ens mostra com els cirurgians, en el seu intent d'equiparar-se als metges, tractaven de reproduir les formes externes dels actes universitaris, fins aleshores reservats a aquests darrers.¹⁰ Al mateix temps, ens lliga la pretensió d'ensenyament universitari de la cirurgia amb la tradició gremial d'aprenentatge, mostrant l'existència d'una certa continuïtat entre els dos mètodes. La Mercè era el lloc on els cirurgians i barbers tenien residenciada la seva confraria religiosa i on s'hi troba encara la imatge del St. Cristó, el primer patró de l'antiga confraria dels cirurgians i barbers.¹¹ Allà s'hi feien tots els actes oficials del *Col·legi dels Cirurgians i Barbers*, entre els que hi figuren els exàmens dels coneixements professionals.

A les *Constituciones* es determina el temps mínim que ha de durar l'exercici; "las quales tenga obligación de defender, presidiendole el Cathedratico que eligiere, por espacio de dos horas, a lo menos"; i contra qui l'haurà de defensar: "y le arguiran cuatro doctores de los Colegiatos de aquella facultad a quien tocare por turno, segun el orden de ancianidad y sean dos Cathedraticos y dos Collegiatos".¹²

Abans de l'exercici públic, hi havia un exercici previ en el qual dos catedràtics de cada facultat i dos membres de cada col·legi facultatiu, anomenats *tentantes*, examinaven privadament el candidat que optava al grau de batxillerat o llicenciat. Posteriorment informaven, per separat i en secret, del resultat al rector, sobre l'aptitud o no del candidat. En cas d'empat, el rector designava un cinquè *tentante* per decidir.

Si era trobat apte designava un *padrino*, el qual mediatitzava les relacions entre el candidat i la universitat. Podia esser el qui tocava per torn o el qui triava el candidat. Generalment, el candidat solia triar el metge amb qui havia fet la *Practica*, és a dir, el període de temps que en el quart i darrer any de la carrera havia practicat la medicina amb la supervisió d'un metge col·legiat. És de suposar que els llaços establerts entre mestre i alumne duïen a aquest darrer a designar el padrí de fet com a *padrino* oficial. Aquest *padrino* era l'encarregat de presentar-lo al canceller, amb assistència del rector, el secretari i el bidell de la universitat. El canceller designava el lloc i l'hora de l'examen, així com els membres del claustre que s'encarregarien d'assignar-li els punts que havia de defensar davant els *arguyentes*.¹³

Els punts havien d'esser escollits, per sort, de mà d'un nin menor de set anys, el que tenguessin més avinent, picant amb una agulla tres vegades en el llibre del qual havien de treure els punts a defensar. Una vegada assignats els punts corresponents, el secretari els comunicava per escrit als quatre *arguyentes*, que eren dos *puntuantes* i dos *no*

puntuantes, així es feia també als membres del Col·legi que els demanassin. Tots els examinadors havien de prestar jurament sobre els Evangelis, tocant-los manualment, de no comunicar-se amb el graduat, ni personalment ni per persona interposada. L'aspirant havia de treure, en un màxim de tres hores, dues conclusions dels temes assignats i comunicar-les als arguidors per mitjà del bidell de la universitat.¹⁴

Al cap d'un dia, amb tota la facultat convocada, el graduant acompanyat del seu *padrino*, llegia, a porta tancada, el primer punt per espai de tres quarts, que era discutit primer pel *puntuante* i després pels dos no puntuants, així com per tot el col·legi de la facultat. Posteriorment, llegia l'altre punt per espai d'un quart i així mateix era discutit per l'altre *arguyente puntuante* i la resta dels membres del Col·legi que ho dessijassin.

Una vegada finalitzat l'examen, el padrí i l'aspirant sortien de la sala. Llavors, el Col·legi votava, sota jurament sobre els Evangelis i en secret, amb faves blanques o negres sobre la suficiència o no del graduant. Si era trobat apte, es passava a votar sobre les qualitats del grau que se li atorgaria: *tamquam benemeritum, valde condignum, multo valde condignum, de toto rigore iustitiae, némine discrepante*.¹⁵

A les facultats majors, per obtenir el grau de doctor, el llicenciat havia de defensar, en el terme de dos mesos a comptar des de la data que es considerava *Licenciado para el grado de Doctor*, unes *Conclusiones Generales de las materias mas necesarias de su Facultad*. Durant un horabaixa, havia de respondre satisfactòriament els arguments que li feien quatre doctors de la seva facultat triats pel seu padrí. Una vegada acabada la discussió, el Col·legi de la Facultat tornava a votar si se li afegia o llevava qualitat al grau de llicenciat ja atorgat. Posteriorment, en una cerimònia a la qual hi havia d'assistir tota la universitat, de forma solemne i pública, el seu padrí li conferia el grau *con las ceremonias, solemnidades y fórmulas para esto prescritas*.¹⁶

En el cas de medicina, per optar al grau de batxiller, s'havia de *leer sobre un Aforismo de Hipócrates, por tiempo de media hora*. L'aspirant defensava les seves conclusions en el terme de vint-i-quatre hores, davant el canceller, el rector i els quatre examinadors. Per optar a la llicenciatura¹⁷ i al doctorat se seguia un procés semblant: primer era examinat, en secret, pels *tentantes* i, si el trobaven apte, passava a defensar conclusions triades de forma semblant a la descrita. Els llibres escollits en aquest cas eren els mateixos *Aforismes* hipocràtics i l'obra de Galé *De differentitis morborum causarum simphomatumque*. Si aprovava, se li conferia el grau de *Licenciado para Doctor en Medicina*. Posteriorment, podia defensar unes *Conclusiones Geneales* i accedir al grau de doctor. A totes les conclusions a defensar havien d'estar equilibrades la pràctica i la teòrica, així com qüestions d'anatomia i cirurgia.¹⁸

Les normes editorials de les tesis

El que ens hagin arribat testimonis impresos de les tesis doctorals, obeeix a una de les disposicions establertes a les *Constituciones*, ja que s'hi mana que "ningun estudiante sea admitido para el grado de Bachiller que primero no haya defendido Conclusiones de su Facultad a lo menos manuscritas, si no tiene posibilidad para imprimirlas". Les *Constituciones* regulen, també, com han d'esser els impresos: "y quando sean impresas no podran ser mayores de un pliego de papel ordinario, sin láminas ni escudos".¹⁹ D'aquests escrits no en coneixem cap, de moment. Per això podem creure que, molt possiblement, se solien presentar manuscrits la qual cosa els feia de curta i efímera tirada.

Hem dit abans que en el cas de medicina, com a facultat major, abans d'obtenir el grau de doctor, el llicenciat havia de defensar, en el terme de dos mesos, a comptar des de la data que se'l considerava *Licenciado para el grado de Dcotor*, unes *Conclusiones Generales de las materias mas necesarias de su Facultad*. Aquestes matèries havien d'esser impreses en un plec de paper del tamany *de mano mediana y no mas y sin lámina, con solo un escudo o efigie de Santo a quien se dedicaren*.²⁰ A aquest tipus d'escrit, pertanyen tots els exemplars que hem pogut localitzar fins ara. El model és el mateix que l'observat a altres tesis doctorals de medicina d'aquella època.²¹

Malgrat l'exigència d'imprimir sobre paper, existeixen exemplars de *Conclusiones Generales*, de facultats distintes a la de medicina, que han estat impresos damunt seda, però són escassos i constitueixen una raresa, coneixent-se únicament dos exemplars per les de medicina. És possible que aquestes impressions damunt seda fossin una prova d'impremta, ja que així els caràcters i el gravat, amb tinta negra, ressaltaven més.²² També podem pensar que es tractà d'exemplars de luxe per commemorar el solemne fet. La seda, molt menys efímera que el paper, garantia millor la pervivència de l'exemplar.

Les obres que presentem segueixen estrictament la normativa descrita. Totes les tesis que hem pogut veure duen, al manco, una estampa, preferentment de caràcter religiós o un escut nobiliari. Entre les estampes religioses, hi trobam les de Ramon Llull, patró de la universitat, la Sagrada Família, S. Cayetano i S. Pere. Els escuts nobiliaris que hi trobam són els de la dama o el personatge a qui es dedica la tesis, que molt possiblement fos el protector que finançà els estudis del doctorant.

Presentam un total de tretze exemplars. Malgrat que alguns no han pogut esser localitzats materialment, la seva bibliografia permet conèixer elements suficients per constatar la seva existència i fer-ne una descripció, encara que incompleta. Quatre exemplars són en forma de cartell i els altres en forma de llibreta, format que, tal vegada, fos el més corrent.

1. Antoni Pons (1933) *Dietari del Dr. Fiol. Memòries de don Joaquim Fiol, Doctor en Drets*, que comprenen de l'any 1782 fins a 1788, 2 vols., Ciutat de Mallorca, p. e.: vol. I: pags. 35, 73, 168, 224, 230; vol. II: p. 205.
2. Jaime Lladó y Ferragut (1973) *Historia del Estudio General Luliano*, Palma de Mallorca, publica reproduccions de les notificacions fetes pels doctorants: Rafael Lladó y Capó (30 de Juny de 1774) Francisco Palou y Lloret (30 de març de 1786), Pedro Martin Vidal y Llampayes (2 de febrer de 1793).
3. Joaquin Maria Bover (1868) *Biblioteca de Escritores Baleares*, 2 vols., Palma, vol. I: p. 356.
4. Varen esser impreses l'any 1698 a la impremta de Melchor Guasp, Impresor de la Universidad y Reyno de Mallorca.
5. *Constituciones...*, op. cit., p. 119.
6. Ibidem, op. cit., pàgs. 104-116.
7. Ibidem., p. 105.
8. Jaime Llado y Ferragut (1973) op. cit., p. 147; J. M. Rodriguez Tejerina (1984) *Historia de la Medicina en Mallorca*, Palma de Mallorca vol. II, p. 120.
9. Antoni Pons (1933) op. cit., vol. I, p. 216: 11 de juliol de 1787, *He treballat el informe sobre les conclusions de cirugia que se han de defensar en la Merce*.
10. Sobre aquesta qüestió, cf. Francesc Bujosa i Homar (1975) *La Academia Médico-Práctica de Mallorca (1788-1800)*, Valencia, pags. 25 a 31. "Una institució en defensa de la professió", on s'hi exposen els enfrontaments entre els metges i cirurgians a Mallorca els darrers anys del segle XVIII.
11. Antonio Contreras Mas (1992) *La formación profesional de los cirujanos y barberos en Mallorca durante el siglo XV*, *Medicina e Historia, Tercera época*, núm. 43, pags. IX-XII.
12. *Constituciones...*, op. cit., ps. 105-106.
13. Ibidem., pags. 107-108.
14. Ibidem., p. 109.
15. Ibidem., pags. 111-112.
16. Ibidem., pags. 113-114.
- 17.
18. Ibidem., pags. 119-120.
19. Ibidem., p. 105.
20. Ibidem., p. 113.
21. Emmanuel de Cozar Chirinos y Ponce (1758, repr. 1980) *Theses Physicas, Medicas, Chirurgicas Pharmaceuticas*, Introducció i comentari Dr. Fermin Palma Jaén.
22. Així m'ho ha comunicat en Miquel Font i Cirer, investigador de les Arts Gràfiques.